

BEATA JĘDRZEJCAK

ORCID: 0000-0003-4002-2215

Uniwersytet Gdański, Gdańsk

beata.jedrzejczak@ug.edu.pl

Frazeologiczne wykładniki humoru w tytułach współczesnych polskich komedii kryminalnych

Słowa kluczowe

frazeologia, tytuły komedii kryminalnych, humor, paratekst, pragmatyka

Keywords

phraseology, crime comedy titles, humour, paratexts, pragmatics

Wprowadzenie. Tytuły utworów literackich w piśmiennictwie naukowym

Przedmiotem badań naukowych były tytuły tekstów różnych pod względem stylowo-gatunkowym. W dotychczasowym piśmiennictwie naukowym badacze koncentrowali się na tytułach tekstów prasowych, niekiedy też naukowych i urzędowych, ale najczęstszym przedmiotem ich zainteresowania były tytuły utworów literackich¹.

W badaniach językoznawczych tytuł był obiektem opisu w ramach onomastyki, ponieważ został on uznany za „swoistą” nazwę własną², choć nieustalone pozostało jego miejsce wśród onimów. Część badaczy włącza bowiem tytuły do chrematonimii³, a inni do ideonimii, twierdząc, że „tytuły tekstowe przynależą do kategorii nazw własnych idealnych,

¹ Na temat tytułów dzieł literackich wypowiadali się, np. H. Markiewicz (1964), M. Wallis (1974), A. Stoff (1975), A. Martuszevska (1977), D. Danek (1980), M. Piechota (1992), U. Kęsikowa (1993).

² Tytuł wielokrotnie był obiektem opisu w ramach onomastyki, np. S. Skwarczyńska (1954), W. Pisarek (1966), D. Danek (1972, 1980), S. Gajda (1987), C. Kosyl (1993, 1998), J. Okoniowa (2007).

³ Do chrematonimii tytuł włączają np. A. Gałkowski (2008), M. Biolik, J. Duma (2011).

oznaczających tylko jeden obiekt we wszechświecie. Zalicza się je do tzw. ideonimów, czyli nazw wytworów kultury duchowej człowieka, indywidualnych niezależnie od wysokości nakładu i liczby wydań⁴.

W ramach tekstologii lingwistycznej tytuły analizowano przy okazji rozważań na temat delimitacji tekstu, traktując je jako element ramy tekstu⁵, i stosunku tytułu do tekstu, wskazując w ten sposób pewną tendencję rozwojową w rozumieniu tytułu: od nazwy własnej do „mikrokosmosu dzieła”⁶. Tytuły współcześnie są więc też omawiane jako odrębne mikroteksty czy parateksty albo metateksty⁷ o charakterystycznych cechach formalno-strukturalnych, kształcie językowym i wielu różnych funkcjach⁸, z których za dwie główne uznaje się identyfikację utworu i wprowadzenie do utworu⁹.

W badaniach nad tytułami tekstów literackich niewiele jest jednak takich, które uwzględniałyby recepcję czytelniczą tytułów, czyli *de facto* ich skuteczność perswazyjną.

Hipoteza, metoda i cel badań

Niniejszy artykuł ma zatem na celu pokazanie nie tyle funkcji, jakie tytuł pełni wobec dzieła, ile wobec odbiorcy, oraz przedstawienie przykładów sposobów tego oddziaływania. Zakładam, że istnieje zależność między cechami strukturalnymi tytułu a jego atrakcyjnością dla odbiorcy¹⁰. Przyjmuję, że czytelnik, który ma własne przyzwyczajenia, wrażliwość, kulturę komunikacyjną i – co w tym kontekście najważniejsze – czytelnicze oczekiwania, ulega oddziaływaniu tytułu, „nastawiając się na jakiś sygnał, który zdecyduje, czy warto przeczytać tekst, czy też nie”¹¹. Jako że przedmiotem mojego zainteresowania są komedie kryminalne, to za tenże sygnał uznaję dostrzeżenie w tytule językowych zjawisk

⁴ Stanisław Gajda, „Społeczne determinacje nazw własnych tekstów (tytułów)”, *Socjolingwistyka* 6 (1987): 81.

⁵ Teresa Dobrzyńska, *Delimitacja tekstu literackiego* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974), 6.

⁶ Marek Piechota, *O tytułach dzieł literackich w pierwszej połowie XIX wieku* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1992), 6.

⁷ Por. Iwona Loewe, *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007), 86.

⁸ Problem tychże funkcji był przedmiotem zainteresowania wielu badaczy, np. S. Skwarczyńska (1954), W. Pisarek (1967), A. Stoff (1975), D. Danek (1980), S. Gajda (1980, 1987), U. Kęsikowa (1993), A. Starzec (1999), M. Uździcka (2007).

⁹ Danuta Danek, „Dwie funkcje tytułu: identyfikacyjna i wprowadzająca”, w: *Tekstologia*, cz. 2, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004), 81.

¹⁰ Por. Adam Pawłowski, Anna Łach, „Informacja czy perswazja? Tytuły publikacji naukowych w świetle badań empirycznych”, *Język Polski* 2 (2020): 9.

¹¹ Marzanna Uździcka, *Tytuł utworu literackiego. Studium lingwistyczne* (Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2007), 5.

humorystycznych, które dla czytelnika mogą stanowić obietnicę znalezienia elementów humoru w zasadniczej części utworu.

Komedia kryminalna to taki gatunek literacki, który łączy pojęcia *humor* i *śmierć*, co może budzić silne i skrajne emocje. Konwencjonalnie kultura „wysoka” czy „elitarna” wymaga, aby wobec śmierci zachowywać powagę i pokorę oraz traktować ją godnie i uroczyście. W języku odzwierciedleniem tych konwencji jest uwznioślanie śmierci, co widoczne jest na przykład w wielu określających ją eufemizmach, tj. *kres życia*, *wieczny spoczynek*, oraz w eufemistycznych określeniach zastępujących leksem *umrzeć*, por. *pójść do nieba*, *odejść*, *zasnąć na zawsze*. Zjawisko manifestowania wyższości wobec śmierci przez celowe jej umniejszanie nie jest jednak nowe, jest ono też wyraźnie obecne w literaturze popularnej powstałej w ostatnich latach XXI wieku. Potwierdzeniem zjawiska deprecjonowania śmierci i czynienia z niej obiektu żartu jest tzw. czarny humor, czyli w najprostszej definicji ‘przedstawienie rzeczy smutnych, groźnych, a nawet tragicznych, w zabawny, humorystyczny sposób’¹² lub ‘śmiech ze śmierci, cierpienia, kalectwa, okrucieństwa’¹³. W niniejszych rozważaniach interesują mnie wszelkie przejawy humoru o podłożu frazeologicznym. W dużej części jest to humor, który można określić jako „czarny”, nie stanowi to jednak dystynktywnej cechy analizowanych tytułów komedii kryminalnych.

Głównym celem artykułu jest przyjrzenie się zastosowaniom frazeologizmów w tytułach wybranych powieści jako źródle efektu żartobliwego. Metodologia opisu tytułów ma tu, po pierwsze, charakter strukturalny i sprowadza się do ustalenia: jakie stałe połączenie wyrazowe wyzyskano lub w jaki sposób je zmodyfikowano i dlaczego w związku z tym dana jednostka językowa daje efekt humorystyczny, po drugie – rozważania na temat humoru tytułów osadzone są w perspektywie pragmatycznej. Zakładam, że o uruchomieniu humorystycznej stymulacji decydują nie tylko zastosowania omawianego zabiegu językowego, lecz także sytuacje i uwarunkowania komunikacyjne. W konsekwencji analiza użyć jednostek poziomu frazeologicznego ma więc doprowadzić do wniosków dotyczących pragmatycznych funkcji tytułów komedii kryminalnych.

¹² *Czarny humor*, dostęp 10.09.2020, https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=12042&ind=0&w_szukaj=humor.

¹³ Tomasz Bocheński, *Czarny humor w twórczości Witkacego, Gombrowicza i Schulza: lata trzydzieste* (Kraków: Universitas, 2005), 19.

Materiał badawczy

Wskazane powieści określam terminem *komedia kryminalna*, mimo że nie notują go słowniki: ani *Słownik terminów literackich*¹⁴, ani *Słownik literatury popularnej*¹⁵. Jest on natomiast regularnie używany przez autorów tekstów literackich, których tytuły są przedmiotem mojego zainteresowania. Autorzy i/lub wydawcy powieści określanych jako komedie kryminalne często afiszują przynależność gatunkową danych tekstów literackich, np. przez umieszczenie takich informacji na pierwszej stronie okładki książki. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że termin ten nie pojawił się jeszcze w pozycjach leksykograficznych, ponieważ rozkwit nazywanych nim powieści nastąpił stosunkowo niedawno, bo około dekadę temu. Nie jest to jednak gatunek nowy i na polskim gruncie najczęściej zestawiany jest z powieściami Joanny Chmielewskiej z lat 60. i 70. XX wieku, które ze względu na specyfikę konstrukcji, m.in. budowanie zdarzeń na granicy absurdu, przedstawienie zagadki kryminalnej w humorystyczny sposób oraz charakterystyczny, kolokwialny język narracji, uznawane były za gatunkowe parodie powieści milicyjnych¹⁶ oraz powieści o charakterze sensacyjno-awanturczym¹⁷.

Ostatecznie komedię kryminalną postrzegam jako typ powieści popularnej i międzygatunkową hybrydę, tzn. taki gatunek, w którym wykorzystuje się zarówno cechy powieści kryminalnej, ponieważ podstawową dominantą kompozycyjną jest tutaj fabuła powiązana ze zbrodnią, jej dokonywaniem i ujawnianiem jej przyczyn oraz sprawcy¹⁸, jak i komedii – nie tyle jako rodzaju literackiego, ile jako gatunku wprowadzającego elementy komizmu¹⁹. Należy zaznaczyć, że stwarzanie pogranicza, na którym trudno jest określić przynależność utworu literackiego do danego gatunku czy odmiany, jest charakterystyczną cechą literatury popularnej. Ponadto nakreślenie cech gatunkowych powieści, których tytuły poddaje się analizie, jest jednym z elementów ułatwiających odkrycie semantyki tych tytułów, chociaż – co warto tu też dodać – bez wcześniejszego poznania treści powieści nie można ustalić z całą pewnością, jaką rolę, cel i znaczenie ma jej tytuł.

Analizie poddaję 40 tytułów powieści, wydanych w latach 2008–2020, autorstwa 16 pisarzy, np. Jacka Getnera, Alka Rogozińskiego, Małgorzaty J. Kursy, Marty Matyszczak, Karoliny Morawieckiej, Olgi Rudnickiej, Joanny Szarańskiej. Uwzględniam

¹⁴ Stanisław Sierotowiński, *Słownik terminów literackich. Teoria i nauki pomocnicze literatury* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1986).

¹⁵ Tadeusz Żabski, red., *Słownik literatury popularnej* (Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997).

¹⁶ Tamże, 47.

¹⁷ Tamże, 323.

¹⁸ Tamże, 319.

¹⁹ Przedstawione tu cechy gatunkowe komedii kryminalnej na potrzeby badań językoznawczych są sformułowane w sposób ogólny. Ich głębsza analiza nie jest przedmiotem niniejszych badań.

wyłącznie tytuły poszczególnych wydań książkowych, nie odnotowuję natomiast tytułów serii wydawniczych.

Już pobieżna analiza tytułów komedii kryminalnych pozwala stwierdzić, że jedną z popularniejszych strategii ich tworzenia jest wykorzystanie jednostek językowych poziomu frazeologicznego. Tytuły, w których wykorzystano związki frazeologiczne, stanowią dość obszerną grupę, bo około trzy czwarte wszystkich zgromadzonych przeze mnie tytułów komedii kryminalnych, wydanych głównie w drugiej dekadzie XXI wieku.

Frazeologia omawiana jest przeze mnie w ujęciu szerszym niż klasyczne – frazematycznym z frazemami (inaczej re produktami), które rozumiem jako utarte i odtwarzalne ciągi wyrazowe, czyli np. potoczne sformułowania, przysłowia, tytuły innych utworów literackich, filmów czy seriali. Na potrzeby niniejszych badań za Wojciechem Chlebłą przyjmuję, że frazem to: „taki twór werbalny, który w określonych sytuacjach jest typowym (bywa, że jedynym) środkiem werbalizowania pewnego potencjału treściowego, co sprawia, że twór ten jest w owych sytuacjach dla nazywania określonej wiązki sensów odtwarzany”²⁰. W szerokim ujęciu frazeologii konstytutywną cechą jednostek frazematycznych jest ich reprodukowalność (odtworzalność), czyli „zdolność wielokrotnego występowania w tekstach różnych nadawców w różnym miejscu i czasie, ale względnie tej samej postaci graficznej i/lub fonicznej, uwarunkowanej istnieniem w pamięci językowej mówiących w formie już uprzednio ukształtowanej, wyspecjalizowanej w werbalizowaniu powtarzalnych zespołów treściowych”²¹.

Interesuje mnie zarówno reprodukowalność określonej sekwencji komponentów, jak i ich modyfikacje na poziomie struktury i znaczenia.

Kanoniczne postacie jednostek frazeologicznych

W tytułach komedii kryminalnych wyzyskuje się kanoniczne²² postacie związków frazeologicznych różnych pod względem treści, pochodzenia, struktury czy stylistyki zjawiska. Tytuły, w których pojawiają się frazeologizmy w formie niezmodyfikowanej ani pod względem formalnym, ani semantycznym, są zarówno mniej liczne, jak i mniej ciekawe niż te, w których dokonuje się modyfikacji, ponieważ – jak twierdzi Stanisław Bąba – „frazeologia to swoisty lamus językowy, rupieciarnia języka, w której znalazły schronienie wszelkie przeżytki odporne na dokonujące się przeobrażenia w strukturze języka, nie poddające się

²⁰ Wojciech Chlebda, *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacja lingwistyczna* (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005), 226.

²¹ Wojciech Chlebda, „Reprodukty na warsztacie (I)”, w: *Na tropach re produktów. W poszukiwaniu wielowyrzowych jednostek języka*, red. Wojciech Chlebda (Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2010), 10.

²² Kanoniczną postać związków frazeologicznych ustaliam na podstawie: Anna Kłosińska, Elżbieta Sobol, Anna Stankiewicz, red., *Słownik frazeologiczny PWN* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008) oraz Piotr Żmigrodzki, red., *Wielki słownik języka polskiego*, <https://wsjp.pl/>.

ewolucji języka, zastygłe w tej postaci, w jakiej się utrwały z chwilą pojawienia się w obiegu”²³. Jednak autorzy nie rezygnują z użycia stałych połączeń wyrazowych, upatrując efekt komiczny najczęściej już w samym wyborze na tytuł powieści znanego sformułowania.

W tytułach komedii kryminalnych może pojawić się silnie zakorzeniony w kulturze cytat z innego utworu literackiego, np. w tytule *Lustereczko, powiedz przecie* (Alek Rogoziński) autor wykorzystał cytat z baśni braci Grimm *Królowna Śnieżka*, co w kontekście treści powieści daje komiczne zestawienie dwóch różnych narracji. Czytelnik dzięki temu może zestawić płynące z baśni przesłanie z tym, które płynie z lektury powieści. W ten sposób może on połączyć dwa światy: baśniowy, tajemniczy i odległy z realistycznym i bliskim, który w komedii kryminalnej został przedstawiony w kulisach konkursu piękności dla mężczyzn.

Zakorzenienie się danej jednostki frazeologicznej w kulturze czytelników to też powód użycia jako tytułu powieści sformułowania potocznego, np. *Wyszedł z domu i nie wrócił* (Iwona Mejza). Tytułowe określenie używane jest, kiedy mowa o zaginięciu jakiejś osoby, która według relacji bliskich osób miała opuścić swój dom w prozaicznych okolicznościach i tylko na krótki czas. Możliwe, że ze względu na nadużywanie tego sformułowania w mediach nabrało ono lekceważącego wydźwięku i już sam jego wybór jest źródłem humoru. Dodatkowo tytułowe sformułowanie pojawia się w treści powieści, np. jako nazwa akt sprawy zabójstw. Wprowadzenie do tytułu książki i jej treści potoczności neutralizuje powagę czynu zabójstwa oraz jest źródłem humoru.

Co ciekawe, wśród tytułów z kanonicznymi postaciami związków frazeologicznych raczej nie pojawiają się takie, które leksykalnie lub znaczeniowo związane by były z treściami tanatologicznymi. Pojawiają się tu natomiast pewne nawiązania eschatologiczne. W jednym z tytułów wykorzystano leksem *diabeł*, lecz tylko w przenośnym znaczeniu jako element frazeologizmu *diabli nadali*, używanego albo jako fraza wykrzyknikowa w funkcji przekleństwa²⁴, albo w sensie ‘o kimś, o czymś niepożądanym, sprawiającym kłopot’²⁵ – *Diabli nadali* (Olga Rudnicka). Na takich samych zasadach w innym tytule pojawił się też leksem *piekło*. W powieści *Ukochany z piekła rodem* (Alek Rogoziński) wyzyskano stały związek frazeologiczny *ktoś/coś z piekła rodem* ‘o kimś bardzo złym, trudnym we współżyciu albo o czymś podstępym, chytrym’²⁶.

Źródłem zaskoczenia i efektu żartobliwego w tytułach, w których jednostki poziomu frazeologicznego wyzyskuje się konwencjonalnie, jest raczej w pierwszej kolejności nieoczekiwany wybór danego frazeologizmu na tytuł pozycji przynależącej do danego gatunku literackiego, a w drugiej – zestawienie go z treścią powieści, która ma przynieść

²³ Stanisław Bąba, *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny* (Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1989), 11.

²⁴ *Diabeł*, dostęp 12.09.2020, https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=37708&ind=0&w_szukaj=diabe%C5%82.

²⁵ Kłosińska, Sobol, Stankiewicz, red., *Słownik frazeologiczny*, 61.

²⁶ Tamże, 311.

czytelnikowi uzasadnienie tego wyboru. Na przykład na element tytułu książki *Wiedzmy na gigancie* (Małgorzata J. Kurs) wybrano związek frazeologiczny *być na gigancie* ‘o dzieciach, młodzieży: włóczyć się po ucieczce z domu’²⁷, w którym pominięto czasownik. Treść powieści daje odpowiedź na to, z jakich powodów wybrano dane połączenie wyrazowe na tworzywo jej tytułu, nie zmieniając przy tym jego znaczenia metaforycznego. Okazuje się bowiem, że tytułowe *wiedzmy* to pseudonim pracownic agencji literackiej, które niczym nastolatki uciekają z pracy, aby podczas swoich wojaży rozwiązać zagadkę kryminalną.

Stosowanie w tytułach komedii kryminalnych frazeologizmów w postaci kanonicznej przy zachowaniu ich słownikowego znaczenia daje możliwość wyrażenia określonych treści w zwięzły sposób, wnosi przy tym ekspresję i wywołuje u czytelnika poczucie swojskości. Ma ono też walory ogólnoperswazyjne oraz sprzyja procesom memoryzacyjnym, ponieważ stanowi odwołanie do wiedzy i doświadczenia odbiorcy²⁸. Czynnikiem wywołującym efekt humorystyczny jest sam wybór frazeologizmów na tworzywo tytułów komedii kryminalnych. Zabarwienie żartobliwe daje podkreślenie pewnych zamaskowanych zbieżności między tradycyjnie użytą w tytule jednostką frazeologiczną a treścią powieści.

Innowacje semantyczne w kierunku defrazeologizacji

W zgromadzonym materiale znajduje się także taka grupa tytułów, w których można zaobserwować zmodyfikowane użycia jednostek poziomu frazeologicznego. Modyfikacje te nazywane są innowacjami, czyli „wszelkimi odchyleniami od normy frazeologicznej”²⁹. Grażyna Majkowska w celu odróżnienia świadomej innowacji od błędów językowych wprowadza kryterium mówiące o tym, że innowacja musi pojawiać się w specjalnym kontekście uzasadniającym celowość jej użycia, czyli musi wyraźnie odbiegać od normy, być oryginalna, jednostkowa i nieseryjna³⁰. Modyfikacje frazeologiczne w tytułach zawsze są zabiegami osobniczymi, co jest podporządkowane prymarnym funkcjom samego tytułu jako paratekstowego elementu powieści. Mogą one dotyczyć semantyki formalnie niezmiennych związków wyrazowych lub ich struktury.

Innowacje semantyczne w kierunku defrazeologizacji zachodzą wówczas, gdy frazeologizm formalnie ma postać kanoniczną, ale tekst lub kontekst, w którym został on użyty, pozwala na wydobycie jego strukturalnego znaczenia i tym samym na uruchomienie możliwości jego kolejnego, nowego odczytania.

²⁷ Tamże, 101.

²⁸ Por. Beata Jędrzejczak, *Językowe środki perswazji w sloganach reklamujących polskie marki terytorialne na przykładzie haseł promujących Polskę, województwa i miasta wojewódzkie* (Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2020), 54.

²⁹ Bąba, *Innowacje frazeologiczne*, 46.

³⁰ Grażyna Majkowska, „Klasyfikacja semantyczna zamierzonych modyfikacji związków frazeologicznych”, *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej* 5 (1988): 149.

W tytułach bywa wykorzystywana dwuznaczność tekstowa, która polega na grze obu znaczeń frazeologizmu: dosłownego i przenośnego. Zabieg ten został wyzyskany np. w tytule powieści Karoliny Morawieckiej *Śledztwo od kuchni czyli klasyczna powieść kryminalna o wdowie, zakonnicy i psie (z kulinarnym podtekstem)*. Wykorzystano tu związek frazeologiczny (z elipsą czasownika) *znać coś, wiedzieć o czymś, pokazać coś itp. od kuchni* zarówno w znaczeniu przenośnym, czyli ‘znać coś, wiedzieć o czymś, pokazać coś itp. nieoficjalnie, od strony szczegółów nieujawnianych, nieznanymi powszechnie’³¹, jak i dosłownym, tj. wskazanie kuchni jako miejsca prowadzenia śledztwa. Jednoczesne uchwycenie obu znaczeń jest możliwe dzięki umieszczeniu frazeologizmu w nienaturalnym dla niego kontekście leksykalnym, czyli rozbudowanie tytułu o element: *z kulinarnym podtekstem*, który automatycznie uruchamia także dosłowne odczytanie związku frazeologicznego. Źródłem humoru jest zestawienie obu znaczeń, ale uwagę odbiorców zwraca już sama możliwość dwutorowej interpretacji tytułu.

Najbardziej oczywistym dla tytułu kontekstem jest treść powieści, która staje się kluczem do odczytania jego znaczeń. Zdarza się więc, że pod wpływem treści komedii kryminalnej dochodzi do defrazeologizacji użytego w jej tytule stałego związku wyrazowego. Efekt humorystyczny w takim wypadku najczęściej także jest wynikiem zestawienia znaczeń: metaforycznego i strukturalnego, ale dosłowne odczytanie użytego frazeologizmu jest możliwe dopiero po zaznajomieniu się z dziełem literackim. Na przykład związek frazeologiczny budujący tytuł książki Marty Obuch *Francuski piesek* ma znaczenie ‘osoba nadmiernie wybredna i rozpieszczona’³². Treść powieści odsyła przewrotnie do wątków dotyczących kotów, ale także do tematów związanych z kuchnią francuską i do bohatera, który jest Francuzem. Taki sam zabieg wyzyskano w tytule powieści Anety Jadowskiej *Martwy sezon*, który jednocześnie przywołuje oba znaczenia: przenośne i dosłowne.

Poza treścią książki kontekstem dla tytułu może być też grafika na okładce, dzięki czemu dwutorową możliwość odczytania frazeologizmu uzyskuje się szybciej niż po przeczytaniu powieści. Na przykład na okładce komedii *Jeszcze więcej nieboszczyków, czyli śledztwo z pazurem* (Małgorzata J. Kurska) widnieje zdjęcie kota, co dodatkowo sprzyja odczytaniu związku *robić coś z pazurem* ‘robić, zrobić coś z talentem, energią, zapałem’³³ w sposób dosłowny, czyli jako sumę znaczeń poszczególnych komponentów tytułu. Okazuje się też, że jednym z głównych bohaterów książki jest właśnie kot, który systematycznie znajduje w ogrodzie ludzkie zwłoki.

Walorem tytułów, w których korzysta się z kontekstowych zmian semantycznych użytych w nich jednostek poziomu frazeologicznego, jest nie tylko dwutorowa możliwość ich percepcji i efekt humorystyczny wynikający ze zderzenia znaczeń, lecz także sam zabieg. Zwrócenie uwagi odbiorcy-czytelnika na relacje między przenośnym a dosłownym

³¹ Kłosińska, Sobol, Stankiewicz, red., *Słownik frazeologiczny*, 181.

³² Tamże, 315.

³³ Tamże, 305.

znaczeniem związku frazeologicznego ma wartość reklamową. Nawet jeżeli odkrycie wszystkich znaczeń tytułu powieści odbiorca może uzyskać dopiero po jej przeczytaniu, to poznanie pełni przekazu wiąże się z poczuciem gratyfikacji, które może rzutować na kolejne wybory czytelnicze. Ponadto użycie strukturalnie normatywnego związku frazeologicznego daje korzyści memoryzacyjne³⁴.

Innowacje formalne

W badanym materiale liczniejszą grupę stanowią takie tytuły, w których wyzyskiwane frazeologizmy poddawane są modyfikacjom strukturalnym.

Najczęściej stosuje się wymianę jednego lub więcej elementów związku wyrazowego, czyli innowacja polega na ucięciu pewnego składnika i wprowadzeniu na jego miejsce nowego elementu. Proces ten musi pozwalać na identyfikację kanonicznej formy jednostki frazeologicznej, co ułatwia zachowanie struktury syntaktycznej pierwotnego tekstu. Z tego względu wymiana członów najczęściej dotyczy tych samych części mowy użytych w takich samych funkcjach składniowych. Modyfikacje na poziomie syntaktycznym są rzadkie, choć też się zdarzają, np. w tytule powieści Andrzeja F. Paczkowskiego *W grobie ci do twarzy* modyfikacja związku frazeologicznego *komuś jest do twarzy w czymś* ‘ktoś dobrze w czymś wygląda’³⁵ polega na wykorzystaniu wyrażenia przyimkowego w funkcji okolicznika miejsca w *grobie*, a nie na konwencjonalnym uzupełnieniu frazeologizmu o dopełnienie. Mimo że innowacja wymieniająca w pierwszym etapie polega na usunięciu pewnych członów frazeologizmu, to nie prowadzi ona jednak do zredukowania znaczeń, ale do semantycznego wzbogacenia stałego związku wyrazowego o nowy element.

W tytułach komedii kryminalnych często nowy składnik stałego związku frazeologicznego pozostaje w leksykalno-semantycznym polu śmierci i zjawisk z nią związanych. W tytułach pojawiają się leksemy, których definicje słownikowe zawierają w swoim znaczeniu element ‘człowiek zmarły’, tj. *nieboszczyk* i *denat*. Z tym, że leksem *denat*, czyli ‘samobójca albo ofiara zabójstwa lub wypadku’, dodatkowo wprowadza do tytułu informacje związane z okolicznościami śmierci, wskazując na jej gwałtowność. W użyciach słów *nieboszczyk* i *denat* akcentuje się to, że są to określenia osób, które nie żyją. Nieco inaczej należy odczytywać dość często pojawiający się w tytułach wyraz *trup*. W jego znaczenie, tj. ‘ciało zmarłego człowieka’, prymarnie wpisana jest informacja, że nie mamy do czynienia z osobą, ale jedynie tym, co po niej pozostało, czyli z jej martwym ciałem. Różnica ta wpływa na percepcję frazeologizmu, choć uwikłanie tych leksemów w strukturę tytułu w każdym wypadku daje efekt żartobliwy.

³⁴ Jędrzejczak, *Językowe środki perswazji*, 68.

³⁵ *Komuś jest do twarzy w czymś*, dostęp 14.09.2020, https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=20679&ind=0&w_szukaj=komu%C5%9B+jest+do+twarzy+w+czym%C5%9B.

Innowacje wymieniające z ich udziałem dotyczą różnych jednostek poziomu frazeologicznego. Niekiedy odnoszą się do tytułów innych powieści, które są na tyle znane, że ich odtworzenie jest dla czytelnika dość łatwe, jak np. w tytule komedii kryminalnej *Wakacje z trupami* (Agnieszka Pruska), który stanowi nawiązanie do tytułu powieści Adama Bahdaja *Wakacje z duchami* i jednocześnie tytułu serialu telewizyjnego dla młodzieży, który powstał na podstawie tej powieści. Przy zamianie fonetycznie podobnych elementów *duchami* i *trupami* zachowano tożsamość struktury syntaktycznej i prozodycznej obu jednostek, co ułatwia odszyfrowanie pierwowzoru. Ponadto w treści komedii kryminalnej czytelnik może odnaleźć wiele nawiązań do powieści A. Bahdaja. Skorzystanie z tytułów innych tekstów literackich albo filmów czy seriali jest sposobem na wprowadzenie do tytułu komedii kryminalnej humoru, a także na przeniesienie pewnych wartości i treści implikowanych pierwowzorem. Z tego powodu często wykorzystywane są bardzo popularne teksty, jak w powieści *Nieboszczyk sam w domu* (Alek Rogoziński), która stanowi nawiązanie zarówno do treści, jak i tytułu amerykańskiego filmu z 1990 roku w reżyserii Chrisa Columbusa *Kevin sam w domu*.

W ramach innowacji wymieniających treści tanatologiczne bywają wprowadzane także do przysłów. Łatwo jest w takich tytułach, jak *Niedaleko pada trup od denata* i *Głodnemu trup na myśli* (Iwona Banach), odczytać paremia: *Niedaleko pada jabłko od jabłoni* i *Głodnemu chleb na myśli*. Wymiana komponentów dotyczy jednak jednostek o różnym poziomie s frazeologizowania i niekiedy odnosi się też do kolokacji, np. w tytułach powieści Małgorzaty J. Kursy *Niespodziewany trup* i *Nieboszczyk wędrowny* można dostrzec takie związki wyrazowe, jak *niespodziewany gość* czy *ptak wędrowny*.

Leksemami nowo wprowadzonymi do tytułowego frazeologizmu często są też takie rzeczowniki, jak *śmierć*, np. w tytule *Do trzech razy śmierć* (Alek Rogoziński), który jest przeróbką powiedzenia *Do trzech razy sztuka*, albo *Śmierć w blasku fleszy* (Alek Rogoziński), który jest modyfikacją potocznego frazeologizmu *życie w blasku fleszy; zabójstwo*, np. w tytule *Zabójstwo na cztery ręce czyli klasyczna powieść kryminalna o wdowie, zakonnicy i psie (z kulinarnym podtekstem)* (Karolina Morawiecka), w którym wyzyskano sformułowanie *utwór na cztery ręce; zbrodnia*, np. w tytule *Zbrodnia w wielkim mieście* (Alek Rogoziński), który jest przeróbką tytułu serialu *Seks w wielkim mieście*, czy w tytule *Stara zbrodnia nie rdzewieje*, w którym zmodyfikowano przysłowie *Stara miłość nie rdzewieje*, albo w tytule *Przepis na zbrodnię*, w którym łatwo jest dostrzec nawiązanie do tytułu przepisu kulinarnego; *morderstwo*, np. w tytule *W jak morderstwo* (Katarzyna Gacek), który stanowi modyfikację tytułu serialu *M jak miłość*. Do s frazeologizowanych tytułów komedii kryminalnych wprowadzane są też inne leksemy sugerujące ich przynależność gatunkową. Mogą one być związane z aktem zabójstwa, jak np. w tytule *Raz, dwa, trzy... giniesz ty!* (Alek Rogoziński), który jest trawestacją dziecięcej wyliczanki *Raz dwa trzy wychodź ty, jak nie ty, no to ty*, lub w tytule *Wiedźma duszona w winie* (Marta Obuch), który jest przerebioną wersją tytułu przepisu kulinarnego. Mogą też nawiązywać do wątków kryminalnych,

jak np. w tytule *Podjezrzany na wieki wieków* (Jacek Getner), w którym łatwo jest zauważyć nawiązanie do słów modlitwy i wymianę wyrazu *pochwalony* na *podjezrzany*, czy *Zemsta ze skutkiem śmiertelnym* (Katarzyna Gacek), w którym nietrudno spostrzec wymianę rzeczownika *wypadek* na *zemsta*.

W wielu tego typu przeróbkach można dostrzec podobieństwo fonetyczne wymienianych elementów, np. *Kocha, lubi, szpieguje* (Joanna Szarańska) jako modyfikacja fragmentu wylicznika *Kocha, lubi, szanuje* albo *I że ci nie odpuszczę* (Joanna Szarańska) jako przekształcone słowa przysięgi małżeńskiej *I że cię nie odpuszczę aż do śmierci*.

Wymiany komponentów związku frazeologicznego użytego w tytułach komedii kryminalnych mogą dotyczyć także leksemów, które nie konotują treści tanatologicznych czy kryminalnych. Tego typu innowacje są jednak rzadsze. Mogą one także stanowić przeróbkę tytułów innych utworów, np. tytuł *Miłość ci nic nie wybaczy* (Alek Rogoziński) stanowi nawiązanie do piosenki Hanki Ordonówny *Miłość ci wszystko wybaczy*, a tytuł *Ja cię kocham, a ty miao* (Katarzyna Berenika Mischuk) jest odniesieniem do tytułu amerykańskiej komedii romantycznej *Ja cię kocham, a ty śpisz*. Wyzyskiwane są też przysłowia, np. *Mile złego początku, lecz koniec żaloszny*; *Do trzech razy sztuka*; *Ryba psuje się od ogona* w tytułach powieści *Mile Natalii początku* i *Do trzech razy Natalie* autorstwa Olgi Rudnickiej oraz *Kot psuje się od ogona* Katarzyny Zawojskiej, a także kolokacje, np. tytuł *Mąż przez zasiedzenie* (Marta Obuch) jest przeróbką sformułowania *nieruchomość przez zasiedzenie*, a tytuł *Życie na wynos* (Olga Rudnicka) jest modyfikacją zwrotu *jedzenie na wynos*. Ostatecznie należy stwierdzić, że w tytułach komedii kryminalnych eksploatowane są najróżniejsze jednostki poziomu frazeologicznego, a warunkiem ich wykorzystania jest wyłącznie ich zakorzenienie w kulturze odbiorców powieści.

W zgromadzonym materiale pojawiają się też takie parateksty, w których wyzyskane frazeologizmy poddano innym modyfikacjom formalnym. Na przykład w tytule *Zimne nóżki nieboszczyka* (Agnieszka Pruska) wykorzystano zabieg polegający na dodaniu komponentu, tj. rzeczownika *nieboszczyka* do jednostki poziomu frazeologicznego, czyli sformułowania *zimne nóżki*, stanowiącego nazwę potrawy. Dzięki zastosowaniu innowacji rozwijającej nazwa ta może być odczytana również w znaczeniu dosłownym. Podobny zabieg wyzyskano w tytule powieści *Zabójczy spadek uczuć* (Katarzyna Gacek, Agnieszka Szczepańska), w którym s frazeologizowany związek *spadek uczuć* uzupełniono o wymowny przymiotnik. Niekonwencjonalne połączenie wyrazowe zawsze jest źródłem humoru, a dodatkową wartością jest zaskoczenie, które towarzyszy percepcji tytułu.

W tytułach komedii kryminalnych stosuje się także zabieg polegający na kontaminacji przynajmniej dwóch związków frazeologicznych, co może być sposobem na przekazanie dużej ilości informacji w krótkim tytule oraz na zaangażowanie czytelnika w odnalezienie wszystkich znaczeń. Innowacja tego typu pojawia się w tytule powieści Marty Obuch *Lopatą do serca*, w którym można zauważyć połączenie frazeologizmów: *przez żołądek do*

serca ‘można kogoś w sobie rozkochać, gotując dla niego smaczne potrawy’³⁶ oraz *kłaść, wkładać itp. coś komuś łopatą do głowy* ‘mówić o czymś, wyjaśniać coś komuś cierpliwie, przystępnie, w najprostszy sposób’³⁷. Co ciekawe, kontaminacja dwóch jednostek frazeologicznych nie wyklucza także dosłownego odczytania tytułu. Podobny zabieg zastosowano w tytule *Byle do przodu* (Olga Rudnicka), w którym połączono frazeologizmy: *być do przodu* ‘być pod jakimś względem w korzystnej sytuacji’³⁸ oraz – na co wskazuje też grafika na okładce książki – *wyjść, wyjechać skądś nogami do przodu* ‘o osobie zmarłej’³⁹. Tego typu zabiegi polegają na próbach uzyskania wielości znaczeń, silnie angażują czytelnika w percepcję tytułu.

Wszystkie innowacje formalne związków frazeologicznych eksploatowanych w tytułach komedii kryminalnych raczej są łatwe do odkrycia. Ich celem nie jest bowiem wywołanie trudności w odszukaniu tekstu pierwotnego, ale automatyczne zestawienie go z przeróbką i tym samym uruchomienie stymulacji humorystycznej.

Podsumowanie

Autorzy w tytułach komedii kryminalnych często sięgają po jednostki poziomu frazeologicznego, ponieważ stanowią one gotowe formuły słowne znane ogółowi odbiorców. Innowacje semantyczne są oparte na defrazeologizacji pod wpływem kontekstu, co najczęściej silnie łączy tytuł z treścią powieści. Ufundowanie zagadki polegającej na odkryciu znaczenia strukturalnego frazeologizmu jest formą gratyfikacji czytelnika. Innowacje formalne stają się natomiast sposobem na uatrakcyjnienie stałego połączenia wyrazowego i wprowadzenie treści o charakterze tanatalnym i kryminalnym. Każde użycie frazeologizmu służy wciągnięciu odbiorcy w grę i uzyskaniu ekspresji przekazu, a zastosowanie innowacji dodatkowo doprowadza do humorystycznego zderzenia sensów. W wyniku oglądu zgromadzonego materiału językowego nasuwa się wniosek, że stosowanie frazeologizmów jest często sposobem na eufemizowanie śmierci, umniejszanie jej znaczenia i tym samym budowanie humoru, który staje się środkiem perswazji, obietnicą, że żartobliwy tytuł jest gwarantem zabawnej lektury – zarówno tej, jak i kolejnych powieści danego autora. To specyficzne ukształtowanie językowe tytułów współczesnych polskich komedii kryminalnych ma więc stanowić przekaz nie tyle racjonalny, ile emocjonalny. Ma więc służyć celom perswazyjnym, sprowadzając tym samym funkcje tytułu głównie do funkcji reklamowej.

³⁶ *Przez zółqdek do serca*, dostęp 14.09.2020, https://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=18170&ind=0&w_szukaj=przez+%C5%BCo%C5%82%C4%85dek.

³⁷ Kłosińska, Sobol, Stankiewicz, red., *Słownik frazeologiczny*, 105.

³⁸ Tamże, 365.

³⁹ *Nogami do przodu*, dostęp 14.09.2020, https://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=98738&id_znaczenia=5240153.

Bibliografia podmiotu

- Banach, Iwona. *Głodnemu trup na myśli*. Bielsko-Biała: Dragon, 2020.
- Banach, Iwona. *Niedaleko pada trup od denata*. Bielsko-Biała: Dragon, 2019.
- Banach, Iwona. *Stara zbrodnia nie rdzewieje*. Bielsko-Biała: Dragon, 2020.
- Gacek, Katarzyna. *W jak morderstwo*. Gdańsk: Oficynka, 2018.
- Gacek, Katarzyna. *Zemsta ze skutkiem śmiertelnym*. Gdańsk: Oficynka, 2020.
- Gacek, Katarzyna, Agnieszka Szczepańska. *Zabójczy spadek uczuć*. Warszawa: Nowy Świat, 2008.
- Getner, Jacek. *Podejrzany na wieki wieków*. Warszawa: Wydawnictwo Zakładka, 2019.
- Jadowska, Aneta. *Martwy sezon*. Kraków: Sine Qua Non, 2019.
- Kursa, J. Małgorzata. *Jeszcze więcej nieboszczyków, czyli śledztwo z pazurem*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 2018.
- Kursa, J. Małgorzata. *Nieboszczyk wędrowny*. Warszawa: Nasza Księgarnia, 2016.
- Kursa, J. Małgorzata. *Niespodziewany trup*. Radom: Lucky, 2013.
- Kursa, J. Małgorzata. *Wiedźmy na gigancie*. Radom: Lucky, 2018.
- Mejza, Iwona. *Przepis na zbrodnię*. Katowice: Szara Godzina, 2016.
- Mejza, Iwona. *Wyszedł z domu i nie wrócił*. Gdańsk: Oficynka, 2013.
- Miszczuk, Katarzyna Berenika. *Ja cię kocham, a ty miau*. Warszawa: W.A.B., 2020.
- Morawiecka, Karolina. *Śledztwo od kuchni czyli klasyczna powieść kryminalna o wdowie, zakonniczy i psie (z kulinarnym podtekstem)*. Warszawa: Lira, 2018.
- Morawiecka, Karolina. *Zabójstwo na cztery ręce czyli klasyczna powieść kryminalna o wdowie, zakonniczy i psie (z kulinarnym podtekstem)*. Warszawa: Lira, 2019.
- Obuch, Marta. *Francuski piesek*. Poznań: Filia, 2016.
- Obuch, Marta. *Łopatą do serca*. Poznań: Filia, 2013.
- Obuch, Marta. *Mąz przez zasiedzenie*. Poznań: Filia, 2019.
- Obuch, Marta. *Wiedźma duszona w winie*. Poznań: Filia, 2018.
- Paczkowski, F. Andrzej. *W grobie ci do twarzy*. Warszawa: Lira, 2019.
- Pruska, Agnieszka. *Wakacje z trupami*. Gdańsk: Oficynka, 2018.
- Pruska, Agnieszka. *Zimne nóżki nieboszczyka*. Gdańsk: Oficynka, 2019.
- Rogoziński, Alek. *Do trzech razy śmierć*. Poznań: Filia, 2017.
- Rogoziński, Alek. *Lustreczko, powiedz przecie*. Poznań: Filia, 2017.
- Rogoziński, Alek. *Nieboszczyk sam w domu*. Poznań: Filia, 2020.
- Rogoziński, Alek. *Miłość ci nic nie wybaczy*. Warszawa: Edipresse, 2020.
- Rogoziński, Alek. *Śmierć w blasku fleszy*. Warszawa: Edipresse, 2019.
- Rogoziński, Alek. *Ukochany z piekła rodem*. Warszawa: Melanż, 2015.
- Rogoziński, Alek. *Raz, dwa, trzy... giniesz ty!* Warszawa: Skarpa Warszawska, 2019.
- Rogoziński, Alek. *Zbrodnia w wielkim mieście*. Poznań: Filia, 2018.
- Rudnicka, Olga. *Byle do przodu*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2018.
- Rudnicka, Olga. *Diabli nadali*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2015.
- Rudnicka, Olga. *Do trzech razy Natalie*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2015.
- Rudnicka, Olga. *Miłe Natalii początki*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2019.
- Rudnicka, Olga. *Życie na wynos*. Warszawa: Prószyński i S-ka, 2017.
- Szarańska, Joanna. *I że ci nie odpuszczę*. Poznań: Czwarta Strona, 2016.
- Szarańska, Joanna. *Kocha, lubi, szpieguje*. Poznań: Czwarta Strona, 2016.
- Zawojska, Katarzyna. *Kot psuje się od ogona*. Gdynia: Novae Res, 2019.

Bibliografia przedmiotu

- Bąba, Stanisław. „Frazeologia potoczna w tytułach utworów literackich”. *Poradnik Językowy* 5 (1970): 320–325.
- Bąba, Stanisław. *Innowacje frazeologiczne współczesnej polszczyzny*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1989.
- Biłas, Ewa. „Komizm w powieściach Joanny Chmielewskiej”. W: *Świat humoru*, red. Stanisław Gajda, Dorota Brzozowska, 547–555. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2000.
- Biolik, Maria, Jerzy Duma (red.). *Chrematonimia jako fenomen współczesności*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2011.
- Bocheński, Tomasz. *Czarny humor w twórczości Witkacego, Gombrowicza i Schulza: lata trzydzieste*. Kraków: Universitas, 2005.
- Buttler, Danuta. *Polski dowcip językowy*. Warszawa: PWN, 1974.
- Chlebda, Wojciech. *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacja lingwistyczna*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005.
- Chlebda, Wojciech. „Reprodukty na warsztacie (I)”. W: *Na tropach reproduktów. W poszukiwaniu wielowrazowych jednostek języka*, red. Wojciech Chlebda, 8–13. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2010.
- Chłopicki, Władysław. „Przegląd polskich badań nad humorem w filozofii, literaturze i językoznawstwie”. W: *Humor polski*, red. Dorota Brzozowska, Władysław Chłopicki, 629–646. Kraków: Tertium, 2014.
- Danek, Danuta. „Dwie funkcje tytułu: identyfikacyjna i wprowadzająca”. W: *Tekstologia*. Cz. 2, red. Jerzy Bartmiński, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, 81–89. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2004.
- Danek, Danuta. *Dzielo literackie jako książka. O tytułach i spisach rzeczy w powieści*. Warszawa: PWN, 1980.
- Danek, Danuta. „O tytule utworu literackiego”. *Pamiętnik Literacki* 4 (1972): 143–174.
- Dobrzyńska, Teresa. *Delimitacja tekstu literackiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974.
- Gajda, Stanisław. „Społeczna determinacja nazw własnych tekstów (tytułów)”. *Socjolingwistyka* 6 (1987): 79–89.
- Gałkowski, Artur. *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim, francuskim*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008.
- Grochala, Beata. „Dowcip językowy w nagłówkach «Gazety Wyborczej»”. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica* 43 (2005): 25–35.
- Jędrzejczak, Beata. *Językowe środki perswazji w sloganach reklamujących polskie marki terytorialne na przykładzie hasel promujących Polskę, województwa i miasta wojewódzkie*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2020.
- Jędrzejczak, Beata. „Związki frazeologiczne jako tworzywo sloganów reklamujących polskie marki terytorialne”. W: *Słowo z perspektywy językoznawcy i tłumacza*. T. VII: *Frazeologia z perspektywy językoznawcy i tłumacza*, red. Alicja Pstyga, Tatiana Kananowicz, Magdalena Buchowska, 126–136. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2018.
- Kęsikowa, Urszula. „O tytułach utworów literackich M. Rodziewiczówny”. W: *Onomastyka literacka*, red. Maria Biolik, 347–350. Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, 1993.
- Kłosińska, Anna, Elżbieta Sobol, Anna Stankiewicz. *Słownik frazeologiczny PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Kowalik, Krystyna. „Próba typologii tytułów (ideonimów) prozy Jana Wiktora”. *Annales Universitatis Pedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica* 14 (2019): 96–107.
- Kosyl, Czesław. „Chrematonimy”. W: *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*. T. 2: *Współczesny język polski*, red. Jerzy Bartmiński, 439–444. Wrocław: Wiedza o Kulturze, 1993.

- Kosyl, Czesław. „Nazwy własne w literaturze pięknej”. W: *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. Ewa Rzetelska-Feleszko, 363–387. Warszawa–Kraków: Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego PAN, 1998.
- Loewe, Iwona. *Gatunki paratekstowe w komunikacji medialnej*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2007.
- Majkowska, Grażyna. „Klasyfikacja semantyczna zamierzonych modyfikacji związków frazeologicznych”. Z *Probleatów Frazeologii Polskiej i Słowińskiej* 5 (1988): 143–163.
- Markiewicz, Henryk. „Tytuły Żeromskiego”. *Prace Polonistyczne* 20 (1964): 187–192.
- Martuszevska, Anna. „Tytuły powieściowe”. *Ruch Literacki* 2 (1977): 137–146.
- Okoniowa, Joanna. „Ideonim – pomiędzy nazwą własną a metatekstem”. W: *Nowe nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, red. Aleksandra Cieślíkowa, Barbara Czopek-Kopciuch i Katarzyna Skowronek, 73–79. Kraków: Wydawnictwo Pandit, 2007.
- Pawłowski, Adam, Anna Łach. „Informacja czy perswazja? Tytuły publikacji naukowych w świetle badań empirycznych”. *Język Polski* 2 (2020): 5–19.
- Piechota, Marek. *O tytułach dzieł literackich w pierwszej połowie XIX wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1992.
- Pisarek, Walery. *Poznać prasę po nagłówkach! Nagłówek wypowiedzi prasowej w oświetleniu lingwistycznym*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych RSW Prasa, 1967.
- Pisarek, Walery. „Tytuł utworu swoistą nazwą własną”. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach. Prace Językoznawcze* 3 (1966): 67–81.
- Sierotowiński, Stanisław. *Słownik terminów literackich. Teoria i nauki pomocnicze literatury*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1986.
- Skorupka, Stanisław. „Elementy formalne humoru w języku”. *Poradnik Językowy* 6 (1949): 21–26.
- Skwarczyńska, Stefania. *Wstęp do nauki o literaturze*. T. 1, Warszawa: Pax, 1954.
- Stoff, Andrzej. „Funkcja tytułu w dziele literackim”. *Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska* 11 (1975), 66: 3–17.
- Uździcka, Marzanna. *Tytuł utworu literackiego. Studium lingwistyczne*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2007.
- Wallis, Mieczysław. „O tytułach dzieł sztuki”. *Rocznik Historii Sztuki* 10 (1974): 7–27.
- Wojtaszek, Małgorzata. „Gry językowe w tytułach książek religijnych”. *Język. Religia. Tożsamość* 17 (2018): 35–50.
- Wójcicka, Marta. „Tytuł a stylowo-gatunkowe zróżnicowanie tekstu”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio FF. Philologiae* 24 (2006): 113–146.
- Żabski, Tadeusz, red. *Słownik literatury popularnej*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997.
- Żmigrodzki, Piotr, red. *Wielki słownik języka polskiego*. <http://www.wsjp.pl/>.

Frazeologiczne wykładniki humoru w tytułach współczesnych polskich komedii kryminalnych

Streszczenie

Artykuł stanowi analizę użyć związków frazeologicznych w tytułach współczesnych polskich komedii kryminalnych jako źródła humoru. Przedstawiono tu sposoby eksploatawania kanonicznych postaci jednostek językowych poziomu frazeologicznego, a także wyróżniono i omó-

wiono dwa główne typy innowacji frazeologicznych: semantyczny i formalny. Metodologia opisu tytułów ma po pierwsze charakter strukturalny i sprowadza się do ustalenia: jakie stałe połączenie wyrazowe wyzyskano lub w jaki sposób je zmodyfikowano i dlaczego w związku z tym dana jednostka językowa daje efekt humorystyczny, po drugie – rozważania na temat humoru tytułów osadzone są w perspektywie pragmatycznej, która prowadzi do wniosków dotyczących przede wszystkim perswazyjnych i reklamowych funkcji analizowanych paratekstów.

Phraseological exponents of humour in the titles of contemporary Polish crime comedies

Summary

The article contains the analysis of the usage of collocations in the titles of Polish contemporary crime comedies as a source of humour. Ways of exploiting the canonical forms of lexical units at the phraseological level were described and two main types of phraseological innovations were discerned and discussed: semantic and formal. The methodology used for description of the titles is primarily structural and amounts to determining what collocation was used or how it was modified, and why, as a result, it has a comic effect. The humour of the titles is discussed from a pragmatic perspective thereby leading to conclusions concerning mainly the persuasive and advertising function of the analyzed paratexts.

Cytowanie

Jędrzejczak, Beata. „Frazeologiczne wykładniki humoru w tytułach współczesnych polskich komedii kryminalnych”. *Studia Językoznawcze. Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny* 20 (2021): 49–64. DOI: 10.18276/sj.2021.20-04.